

GÜNÜMÜZ
İNANÇ
PROBLEMLERİ

İLAHİYAT FAKÜLTELERİ KELAM ANABİLİM DALI
SEMPOZYUMU

7-9 Eylül 2001
ERZURUM

BİR İNANÇ VE İMAJ SORUNU OLARAK İSLAM'IN 'TALİBAN' CASI

M. Ali Büyükkara*

I - GİRİŞ

İtikatta Ehl-i Sünnet'ten olduklarını ve Hanefi mezhebine mensubiyetlerini özellikle ve resmi ağızlardan ilan eden Taliban hareketinin karar ve uygulamaları incelendiğinde, Harici zihniyet yapısının bu akım üzerinde egemen olduğu görülecektir. Bu durum, üzerinde durulmaya ve araştırılmaya değer bir özellik arz etmektedir. İslam düşünce tarihinde nakilci dini/mezhebi okullarda ağırlıklı olarak görülen inanç ve davranış modellerinin, akılcı bir dini okula yani Hanefiliğe nispetle 20. yüzyılda tezahür etmesi şaşırtıcıdır. Öyle görünüyor ki, Ehl-i Hadis'in âsâra dayanarak sergilediği "zahirci" taassubun benzeri, Taliban zihniyetinde Hanefi metinlere bağlılık olarak ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman siyasi, sosyal, ekonomik ve coğrafi faktörleri dışlayan bu çeşit bir dini metinciliğin Ehl-i Rey içinde tezahür etmesi, önemli bir inanç sorunu oluşturmaktadır. Taliban'ın kendilerinden olmayan ve başka mezheplere mensup müslümanlara tutumu ve onlar hakkındaki yargısı bunun tipik göstergesidir. Ayrıca, gayr-i müslimler, kadın, saç, sakal ve kıyafet hususunda ya da T.V. gibi modern hayatın vazgeçilmez araçları karşısında Taliban'ın fikir ve uygulamaları, yaşadığımız globalleşen dünyada müslümanlar açısından ciddi bir imaj sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu araştırma, sözü edilen durum ve sorunları objektif olarak ele alarak tartışmayı ve tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

II - TALİBAN HAREKETİNİN DOĞUŞU

Afganistanlı müslümanlar, bir buçuk milyon insanın öldüğü, bir milyondan fazla insanın sakat kaldığı ve altı milyon insanın evlerini bırakıp ülkeyi terketmek zorunda kaldığı yaklaşık on yıl süren bir kurtuluş savaşından sonra işgalci güç durumundaki Sovyetler Birliği'ni ülkelerinden çıkardılar. 1988 yılında neticelenen bu başarı, Afganistan ve Afganlılar için umut edilen sonucu sağlamadı. Beraberce ülkelerinin kurtuluşunu sağlayan siyasi ve askeri oluşumlar arasında yaşanan ve artık hür olan Afganistan'ın liderliğini ele geçirmek amacıyla tarafların müdahil olduğu kanlı bir iç savaş, ülkeyi pençesine aldı. Savaşan tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamaması ve başka dış siyasi sebeplerin de etkisi sonucu bu iç savaş, ülkeyi işgal döneminden çok daha kötü bir duruma getirdi. Sadece başkent Kabil'i ele geçirmek için yapılan çatışmalarda 63.000 insanın öldüğü bildirilmektedir.¹ Bu sivil kayıplar yanında, hem şehirlerde hem de taşrada tam bir güvensizlik durumu ortaya çıktı. Büyük silahlı güçleri hala ellerinde tutan eski mücahit komutanların, hakim oldukları bölgelerdeki sorumsuzca icraatları, birçok zulüm ve haksızlığı beraberinde getirdi. Halkın fakirlik ve perişanlığına rağmen lüks ve refah içinde yaşayan bu savaş lordları, haksız yargılama, gasp ve kız kaçırma gibi pek çok cürüme imza attılar. Taliban hareketinin ortaya çıkışı, bir "savaş lordunun" bu tür

bir icraatinin ardından gerçekleşmiştir. 1994 sonbaharında, Afganistan'ın güney eyaleti Kandehar'a bağlı bir kasabaya baskın düzenleyen eski bir mücahit komutanı, iki kız öğrenciyi kaçıır. Kızların ailesi, çocuklarının devam ettiği okulun veya yerel ismiyle medresenin sorumlusundan yardım ister. Medrese sorumlusu yani molla eli üç öğrencisiyle ve ellerindeki on altı silahla komutanın karargahına baskın yaparlar. Kızları kurtarırlar. Komutan ve adamlarını ise asarak idam ederler.ⁱⁱ BBC kanalıyla dünyaya da akseden bu hadise, Taliban hareketinin başlangıcı kabul edilmiştir.

Ülkenin işgalden kurtulması sonrasında cihat teşkilatları tarafından kurulan Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin, çoğunluğunu eski mücahit komutanlarının oluşturduğu valileri, söz konusu hadiseden sonra medreseli mollalar ve öğrencileri tarafından şiddetli çatışmalar sonucu devre dışı bırakılmış ve ülkenin % 85'i yaklaşık iki yıl sonra Taliban hareketinin denetimine geçmiştir. Son olarak, Eylül 1996'da başkent Kabil'i ele geçiren Taliban, Afganistan İslam Emirliği adında yeni devletlerini ilan etmiştir. Halen Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından resmen tanınan bu hükümet, diğer dünya devletlerince ve uluslar üstü kuruluşlarca da tanınma uğraşındadır ve ülkenin geri kalan %15'ini elinde tutan ve eski hükümeti temsil eden muhalif güce karşı askeri ve diplomatik faaliyetlerini sürdürmektedir.

III - TALİBAN'IN KİMLİĞİ

"Tâlib" yani öğrenci kelimesinin çoğulu olarak kullanılan "tâlibân", Afganistan ve Pakistan'daki geleneksel medreselerde dini eğitim gören öğrencilere verilen bir isimdir. Medreselerin başında, yine medreseden yetişme "molla" ismi verilen hocalar bulunur. Bunlara ulema veya mevlevi de denilmektedir. Şehirlerde, fakat daha çok kırsalda yerleşik medreseler, Afganistan'daki sosyo-dini hayatın vazgeçilmez parçalarıdır. Modern dini tedrisat yapması için Dini Bilimler Fakültesi'nin 1950li yıllarda Kabil'de açılmasının ardından, dini konularda otoritenin belirlenmesinde mektepli-medreseli çatışması yaşandıysa da, geleneksel medreselerin toplumdaki yerleri hiçbir zaman sarsılmamıştır. Medrese mezunları, ya medreselerde hoca olarak ya da cami ve mescitlerde imam ve müezzin olarak görev alırlar.ⁱⁱⁱ

IV - TALİBAN ZİHNİYETİ

1 - Sosyal Arka Plan: Taliban, genel olarak dindar kimlikli bir halk sayılan Afgan toplumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Taliban'ın vazifesi, şehir ve köylerdeki camilerde beş vakit ezan okuyup namazları kaldırmaktan ibaret değildir. Çocuklara elifbâ ve Kur'an'ın öğretilmesi, evlenecek çiftlerin nikahlarının kıyılması, doğan çocuklara isim verilmesi, ölen şahsın yıkanması, kefenlenmesi ve defni değişik dini törenler eşliğinde Taliban tarafından icra edilir. Din ile ilgili soruların yönlendirildiği merci yine Talibandır.

Önemli dini, sosyal ve kültürel sorumluluğu olan bir toplumsal sınıf olarak Taliban, Afganistan tarihinde kendisinden sık sık söz ettirmiştir. Mollalardan ve talibandan oluşan medrese, 1839-1842 ve 1878-1880 arasında İngilizlere karşı verilen istiklal mücadelesinde önemli rol oynamıştır. Bu rol, 1979 Sovyet işgaline karşı başlatılan direnişte de tekrarlanmış, medrese öğrencileri mücahit organizasyonların

her birisi içinde yer alarak "cihad fî sebîlillâh" geyesi ile büyük yararlılıklar göstermişlerdir.^{iv}

Afganistan halkı, farklı dilleri konuşan ve farklı coğrafyalarda meskun yirmiye yakın değişik etnik gruptan oluşmuştur. Peştunlar, Tacikler ve Özbekler bu etnik grupların en büyükleri ve en önemlileridir. Taliban'ın Tacikler ve Özbekler arasında taraftarları olmasına rağmen, hareketin büyük çoğunluğu Güney Afganistan'ın yerlileri olan ve yaklaşık 250 yıldır Afganistan'ı yöneten Peştunlardan oluşmaktadır.^v

Bugünkü Taliban, genel olarak 1960 yılı ve sonrası doğumluların oluşturduğu bir jenerasyondur ve hareket içinde çok az sayıda kişi kırk yaşının üzerindedir.^{vi} Bunlardan bir kısmı medrese eğitimlerini Afganistan'da almışlar ve cihat başlayınca mücadeleye dahil olmuşlardır. Cihat süresince, silah tedarik ve ikmal için yabancıları oldukları topraklarda aylarca beklemek gibi vazifeleri üstlenmeleri onları çok sert ve meşakkatli bir hayata alıştırmıştır. Cihat sonrasında medreselerine geri dönen bu kesim Taliban, yukarıda bahsedilen sebeplerle tekrar mücadele sahnesine çıkmak zorunda kalmışlardır. Diğer bir kısım Taliban ise daha çok onbeş ile otuz yaşlarındaki nesli teşkil eden ve mülteci kamplarında ve yetim yurtlarında büyüyen kesimdir. Yaşları küçük olduğu için cihada katılmayan bu kesim, eğitimlerini Kuzey Pakistan'daki mülteci kamplarındaki medreselerde almışlardır. Dayanılmaz sıcaklıkta, çok az suyun bulunduğu ve fakirliğin had safhada yaşandığı sert bir ortamı tecrübe ederek hayatlarının baharını yaşayan bu gençler, cihat sona erince, yıllardır özlemle beklemedikleri memleketlerine dönüşü iç savaş dolayısıyla gerçekleştirememişler ve Afganistan'daki ağabeylerinin başlattıkları harekete kolayca adapte olmuşlar ve Taliban'ın zaferini sağlamışlardır. Ayrıca, Kuzey Pakistan'ın Serhad bölgesindeki Peştun kabilelere mensup Pakistan vatandaşı gençler de, aynı tür medreselerden gelmeleri dolayısıyla hareket içinde yer almış bulunmaktadırlar.^{vii}

Tipik bir Taliban askeri, kemiz denilen bölgeye özgü bir gömlek ile şalvar giyer. Başında siyah sarık, ayağında da sandalet vardır. Askeri bir rutbesi bulunmamaktadır. Düzenli bir maaşı yoktur. Topluca yenilen yemeklerde öğün, sabah, akşam genellikle ekmek ve çaydan ve eğer şanslılarsa biraz da keçi peynirinden oluşur.^{viii}

2 - Dini Arka Plan: Taliban mensupları, Hint alt kıtasında yaşayan müslümanların çoğunluğu gibi Sünnidirler ve Hanefi mezhebine tabidirler. Hanefilik, Taliban olmanın ayrılmaz bir vasfıdır. On veya oniki yıl süren medrese tahsilinde Taliban, fıkhıtan klasik mantığa kadar bir dizi ilmi tahsil eder. Akaid ve fıkhıta klasik Hanefi eserleri tahsil edilir. Bu öğretim, belirlenen kitapları baştan sona okuma ve gerekirse ezberleme biçiminde tamamlanır.^{ix}

Söz konusu eğitim-öğretim geleneği, Hint alt kıtasında Diyobendî ekolü tarafından temsil edilmektedir. İngiliz sömürgeciliğine karşı müslüman direnişin eğitim sahasındaki uzantısı olması amacıyla Hindistan'da 1866'da tesis edilen Diyobendî Dârülülümü, dini, sosyal ve siyasi alanlardaki performansıyla alt kıtada bugüne kadar devam eden haklı bir itibara ve teveccühe mazhar olmuştur. Okuldan ekole dönüşen Diyobendî geleneğinde önemle üzerinde durulan husus, İslamiyet'in bütün yabancı unsurlardan arındırılması meselesidir. Bundan dolayı Diyobendî

alimler, itikadi sapmalara, hurafe ve batıl inançlara ve muamelattaki gayri İslami ayrıntı ve uygulamalara şiddetle karşı çıkmışlardır. Fakat bu karşı çıkış, aynı dönemde ve aynı coğrafyada ortaya çıkan Seyyid Ahmed Han'ın Aligarh Okulu'nda olduğu gibi rasyonel ve modernist bir tarzda oluşmamış, aksine, zamana bağlı değişikliklere pek fazla önem verilmeyerek İslamiyet'in, asli kaynaklardaki uygulamalar üzerine bina edilmiş bir hayat tarzı olduğu vurgulanmak istenmiştir. Söz konusu asli kaynaklar ise Diyo bendîlikte Hanefî literatürü olarak vücut bulur. Hanefîlik, başta Nakşîlik ve Kadîrîlik olmak üzere bölgedeki tarikatlerin öğretî ve pratikleriyle sentezlenmiş biçimde kitlelere sunulur. Özet olarak Diyo bendîlik, Hanefîlik bağlamında mezhepçilik, tasavvuf ve bu iki unsuru koruma adına dini muhafazakarlık sacayağı üzerinde kendini ifade eder.^x

United Press International'ın 2 Mart 1995 tarihli raporunda, Pakistan'da 2500 medresede 225.000 öğrencinin tahsil gördüğü belirtilmektedir. Medreselerin % 90'ı kırsal alandadır. Öğrencilerin çoğu, yoksul ailelerin çocuklarıdır ve öğrencilerin yiyecek ve barınma ihtiyaçları medrese vakıflarından karşılanmaktadır. Büyük çoğunluğu Diyo bendîyye'ye bağlı bu medreselerde ağır eğitim-öğretim programları takip edilmekte ve sıkı bir disiplin uygulanmaktadır. Bu şartlar, aşırı fikir ve pratikleri bünyesinde taşıyan oluşumların bu müesseselerde doğmasına yol açmıştır. Bunların en meşhurları arasında, Türkiye'de de tanınan İhsan İlahî Zahir'in^{xi} kurduğu Şîa karşıtı Cemiyet-i Sipah-i Sahabe ve bu teşkilattan koparak daha aşırı bir çizgiye kayan ve son beş yılda Şîilere karşı yapılan onlarca katliamın altına imzasını atan Leşger-i Cengvî sayılabilir.^{xii}

Taliban'ın talebeleri de aynı Diyo bendî medreselerinde tahsil görmüşlerdir. Diyo bendîyye'nin Pakistan'daki en büyük teşkilatı olan Mevlevî Fazlurrahman liderliğindeki Cemiyet-i Ulema-i İslam'a bağlı Afganistan, Belucistan ve Serhad'daki medreseler, Taliban hareketinin yatakları sayılabilirler. Bu nedenle Taliban'ın dini zihniyetinin ardında Diyo bendî geleneğinin kuvvetli izleri aranmalıdır.^{xiii}

İşte bu noktada Taliban, "İslamcı" olarak nitelendirilen diğer akım ve hareketlerden ayrılmaktadır. Şebnâme'de^{xiv} geçen aşağıdaki ifadeler bu durumu en isabetli şekilde ortaya koymaktadır:

"Onlar, ne Ziyâü'l-Hak'ı, ne Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub'u, ne de tek bir Vehhabi grubu duyup iştmişlerdir. Bütün bu İslami gruplar, Afgan Taliban tarafından, doğru yoldan sapmış 'cemaatî' veya 'örgütsel' unsurlar olarak kabul edilmektedir".^{xv}

Fazlurrahman'ın tespitiyle, İslam dünyasında halkçılık ve demokrasinin gelişmesine, modern eğitimin İslami bir renk kazanmasına büyük katkılarda bulunan, gelenekçiliğin gücünü önemli ölçüde zayıflatan 20. yüzyıldaki İslamcı veya neo-fundamentalist sıfatlı akım ve hareketlerin^{xvi} trendine Taliban'ın uymaması, Taliban hareketini fazlaca karakteristik bir yapıya büründürmektedir. İslamiyet'in asırlar öncesi yorumunu esas kabul etmeye, her yeniye tepki göstermeye dayalı dindarlık ve daha çok Peştun örf ve adetlerini dini kurallar haline getirme eğilimi, Taliban'ı modern hayatın meydan okuması karşısında çaresiz bırakmaktadır.^{xvii} Bu çaresizlik, yönetme konumunda bulunmanın getirdiği avantajla bir araya geldiğinde yasakçılık temelindeki bir yasama ve yürütme

mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. Bundan sonra verilecek örnekler konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3 - Yorum ve Uygulama: Herşeyden önce değinilmesi gereken husus, Taliban'ın dışlamacı (exclusivist) dini inanç ve tutumudur. Bunun en bariz tezahürü, Taliban'ın Şii müslümanlara bakışında belirmektedir. Afganistan nüfusunun % 10-15'i İmami-Şii müslümanlardan oluşmaktadır. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu tarafından benimsenen Ehl-i Kible hakkındaki ılımlı kanaat ve tutumu terkeden Taliban, tedris ettikleri dışlamacı mezhebi literatürün ve bölgesel tarihi şartların etkisiyle Şia'ya karşı büyük bir düşmanlık geliştirmiştir. Taliban'ın 8 Ağustos 1998'de Mezar-ı Şerif kentini ele geçirmesinden sonra yaşananlar bunun kanıtıdır. Büyük çoğunluğu İmami-Şii olan Hazara halkına karşı şehrin düşmesinden sonra başlatılan takibat sonucu, uluslararası insan hakları gözlemcilerinin raporlarına göre yaklaşık 2000 Hazara Şiisinin öldürüldüğü bildirilmiştir. İranlı sekiz diplomat ve bir gazeteci de katledilenler arasındadır.^{xviii}

Taliban'ın atadığı Mezar-ı Şerif'in yeni valisi Molla Niyazi, 10 Ağustos 1998'de radyoda canlı olarak yayınlanan cami konuşmasında Şiilere şöyle seslenmektedir:

"Hazaralar! Nereye kaçıyorsunuz? Havaya sıçrasanız bacağınızdan yakalayacağız; yerin içine girseniz kulağınızdan tutup çıkaracağız. Hazaralar müslüman değildir. Onları öldürebilirsiniz....Cesetleri defnedilmeden caddelerde üç gün boyunca kalmalı. Biz sizi öldüreceğiz ve üç güne kadar hiç kimsenin cesetleri gömmesine mücadele etmeyeceğiz".^{xix}

Taliban'ın dini zihniyetinin veya bir başka deyişle İslam'ın 'Taliban'casının esas görüntüsü, iş başına geldikleri tarihten günümüze kadar devam eden bir dizi yasakta belirmektedir. Taliban ilk olarak televizyon, video ve teyp kasetlerine yasak getirdi. Kabil'i ele geçirmelerinden hemen sonra Taliban kuvvetleri cadde ve sokaklardaki T.V. ve uydu antenlerini yerlerinden söktüler. Hatta ibret olsun diye, Kabil Emniyet Müdürlüğü'nün demir kapısına tahrip edilmiş büyük bir uydu anteni ipe asılarak teşhir edildi. Taliban yetkilisi Hacı Molla Kelamuddin, "insanlar, camiye giderek ve namaz kılıp dua ederek zamanlarını geçirmeli" sözleriyle yaşağın nedenini açıklamış ve "biz toplumda reform yapmak ve toplumu yüzde yüz İslami hale getirmek istiyoruz" ifadeleriyle hedeflerini belirtmiştir. Ayrıca Kabil'in açık olan tek sineması kapatılmış, radyo evine baskın düzenlenerek radyonun müzik arşivi tahrip edilmiş, dini müzik dışında müzik yayını yapılması ve dinlenmesi ve ülke dışında basılan kitapların bulundurulması yasaklanmıştır.^{xx} İçerisinde T.V. ve video izlendiği tespit edilen evlerin elektriği, Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy ani'l-Münker Bakanlığı'nın kolluk kuvvetleri tarafından kesilmektedir.^{xxi}

Bir dizi yasak da kadınlara getirildi. Yanlarında mahremleri olmadan kadınların sokağa çıkmaları yasaklandı. Dışarı çıkan kadınlar ise yerel bir Afgan kıyafeti olan burka giymek zorundadır. Vücudu tepeden tırnağa bol bir şekilde örten burka, yüzü de ızgara şeklindeki bir maskeyle kapatmaktadır. Aynı yaşağın bir gereği olarak başta devlet dairelerinde olmak üzere kadın memur ve işçi çalıştırılması yasaklandı. Yaşağın kapsamı hastanelerde çalışan doktor ve hemşireleri de içine aldı. Kız okulları tümünden kapatıldı. Evlerin bodrum ve giriş katlarındaki pencere camlarının siyaha boyanması aynı kapsamda alınan diğer bir

karardır. Böylece, dışarıdan evlerin içine yönelebilecek kötü niyetli bakışların önüne geçilmek istenmiştir.^{xxii}

Erkekler de yasaklardan kurtulamadı. Sakal bırakma mecburi hale getirildi. Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy ani'l-Münker kolluk kuvvetleri, sakalsız olanları veya sakalı bir tutamdan kısa olanları tutuklamakta ve bir haftadan kırk beş güne kadar bir süre nezarete tutarak tutuklunun sakalının uzaması temin edilmektedir.^{xxiii} Alından sarkar şekilde uzamış saçlara da mücade edilmemektedir. Taliban polis yetkilisi Abdürreşit Derkeşti, uzun saçların mamazda alın ile yer arasında kalmasını, şeytanın Allah ile insan arasına girmesine benzetmekte ve Derkeşti'nin adamları ellerinde makaslarla caddeden geçenlerin saçlarını kontrol etmektedir.^{xxiv}

Erkeklerle ilgili diğer bir karar bu yıl içinde yürürlüğe girmiştir. Daha önceden devlet memurlarına konulan sarık giyme mecburiyeti, 1 Haziran 2001'den sonra tüm resmi ve özel eğitim kurumlarında okuyan öğrencilere de getirilmiştir. Taliban'ın yarı resmi yayın organı *Zerb-i Mü'min*, dinin ilk yıllarından itibaren sarığın İslami bir gelenek olduğunu ve İslam dünyasındaki çok geniş bir topluluğun kıyafet şekli olan sarığı giymekten gurur duyduklarını belirterek yeni yasanın gerekçesini açıklamıştır.^{xxv}

Çocukların ise güvercin beslemeleri, uçurtma uçurmaları, satranç ve misket oynamaları, ilgili bakanlık tarafından yasaklanmıştır. Kağıttan yapılan çanta türü eşyanın ve tuvalet kağıdının satışı ve kullanımı, eski Kur'an sayfalarından geriye dönüşle kazanılan kağıtlardan imal edilebileceği şüphesiyle piyasadan kaldırılmıştır.^{xxvi} Son olarak Mayıs 2001'de, üzerinde veya kutusunda insan ve hayvan resmi bulunan tüm ürünlerin sergisi ve satışı yasaklanmıştır.^{xxvii}

Afganistan şehirlerinde ezan okunduğunda, polisler, çoğu zaman sopa kullanarak halkı camiye doğru yönlendirmekte, dışarıda hiç kimsenin kalmaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Cemaate gitmediği tespit edilen esnafın işyerleri bir kaç gün kapatma cezasına çarptırılmaktadır.^{xxviii}

V - TALİBAN'IN İSLAM YORUMUNUN ANALİZİ

Taliban'ın İslamiyeti yorumlama ve pratiğe dökme biçimi analiz edildiğinde, zihniyeti oluşturan unsurların temelde aşağıdaki şekilde ayrıştığını tespit etmek mümkündür.

Herşeyden önce Taliban zihniyeti, klasik mezhebi metinlere bağlı, içtihadı yer vermeyen, bu nedenle inanırken ve yaşarken tarihsel, sosyal ve kültürel şartları dışlayan dar bakışlı bir çeşit dini metinciliği temsil etmektedir. Mesela bunun en bariz örneğini, eşcinsel ilişkiden mahkum olanlara belirlenen ceza biçiminde görmekteyiz. Taliban ceza hukukuna göre mahkum, üzerine duvar yıkılmak, canlı olarak ateşe verilmek veya yüksek bir yerden aşağı atılmak suretiyle idam edilmektedir. Baş hakim, bunun Râşid Halifelerin livatacılara uyguladıkları bir ceza infaz türü olduğunu söylemektedir.^{xxix} Uyuşturucu madde elde edilen bitkilerin ekimi hakkındaki görüşleri de, aynı hususta diğer bir misali teşkil edebilir. Taliban lideri Molla Ömer'in, uyuşturucu kullanımının caiz olmadığı, fakat haşhaştan elde edilen ham afyon satışının caiz olduğu şeklinde bir demeci bulunduğu iddia edilmektedir.^{xxx} Eğer bu demecin nispeti doğruysa, o zaman Afganistan'ın niçin afyon üretiminde dünya ikincisi olduğunu, dünya afyon ve eroin üretiminin yaklaşık

üçte birinin niçin Afganistan'da gerçekleştiğini ve Avrupa uyuşturucu pazarının % 80'inin nasıl Afganistan kaynaklı mallardan oluştuğunu anlamak mümkün olacaktır.^{xxxı} Muhtemeldir ki bu demeç, müskiratın kullanımı ile özellikle gayri müslimlere satışı arasında cevaz yönüyle ayırım yapan Hanefi fıkıh hükümlerinden mülhem görünmektedir.

Zahiri metincilik temel olunca, rasyonel düşünce ortadan kalkmaktadır. Umumi menfaatler, maslahatlar ve imaj bütünüyle göz ardı edilmektedir. Bu durum, diğerleri arasında en rasyonel mezhep olan Hanefilik söz konusu olunca da değişmez. Artık mezhebin sadece adı ve kitapları vardır. Mezhebin usulü bundan böyle bir değer ifade etmez. Örneğin, kadınlara İslam adına çalışma yasağı getiren Taliban, savaştan sonra dul kalan 400.000 Afganlı kadının^{xxxii} halihazırdaki durumunu ve istikbalini düşünmez. Sağlık kurumlarında doktor ve hemşire, okullarda bayan öğretmen yokluğundan dolayı yaşanacak sorunları hiç aklına getirmez. Yine Taliban, Bamyân'da yaklaşık 1500 yıllık tarihi Buda heykellerini yıkarken,^{xxxiii} Budistlerin yaşadığı ülkelerde ve özellikle Hindistan'da bulunan müslüman azınlığın karşılaşacakları risk ve tehlikeleri göz önüne almaz. Taliban için geçerli olan, "saygın alimlerinin" ne karar verdikleridir. İbrahim Peygamber nasıl putları devirmişse, Hz. Peygamber Ka'be'dekileri nasıl yerle bir etmişse kendilerinin yaptıkları da aynı şeydir.^{xxxiv} Fakat Taliban, Allah'ın evindeki heykellerle Afganistan dağlarındaki heykeller arasında analogi yaparak ciddi bir mantık açmazına düşmektedir.^{xxxv} Bu arada ayrıca, "Onların Allah'ı bırakıp taptıklarına sövmeyin; sonra, onlar da bilmeyerek Allah'a söverler" (el-En'am: 108) ayeti görmezlikten gelinir.

Körükörüne metincilik, daha çağdaş hükümler çıkarma hususunda bütün kapıları Taliban'a kapamaktadır. Alternatif hüküm yokluğu nedeniyle eşcinselleri dağdan atmak ve üzerlerine duvar yıkmak türü infazlar, dünyadaki bütün bakışları onların üzerlerine çevirtir. Yine, başka bir modern çözüm bulunamaması nedeniyle, fıkıh metinlerinden kaynaklanan bir içgüdüyle Taliban, müslümanlardan ayırdetmek için gayri müslim vatandaşlarına, elbiselerine sarı yama takma mecburiyeti getirir.^{xxxvi} Böylece tüm dünya altmış yıl sonra bir daha faşist Hitler'in Yahudilere taktığı sarı Davud yıldızını hatırlar ve bu uygulamayı İslamiyetle özdeşleştirir.^{xxxvii}

Taliban zihniyetinde yerel örf ve adetler de dini kurallar haline gelmiştir. Böylece mezhebi metinler daha da darlaştırılmış olmaktadır. Afganistan kırsalının yerel kıyafeti olan burkanın kadınlara, sarıgın da erkeklere zorunlu İslami kıyafet olarak mecbur edilmesi bu konunun bir tezahürüdür. Irkçı ve kabileci güdüler aynı zamanda dini bir kimlik alır. Bu yönüyle Taliban'ın Şia karışıklığı, Sünni değil kabilevi bir motifle şekillenir. Safevi İran ile Peştun kabileleri arasındaki tarihteki bitmeyen savaşlar ve düşmanlıklar toplumsal zihinde hala taze durmaktadır.^{xxxviii}

Kırsalın modern olana tepkisi ve yoksulluğun intikamı, İslamın Talibancasını şekillendiren diğer unsurlardır. Taliban zihniyetinin, cihat ve iç savaş sonrasında kuvvet kazandığı gözden kaçırılmamalıdır. Televizyona, videoya, sinemaya, müziğe ve spora karşı aşırı tepkisellik muhtemelen bu husustan kaynaklanmaktadır. Totaliter olma zorunluluğu da ayrıca bu zihniyetin gelişmesine etki etmiştir. İç savaştan sonra, birlik ve düzeni otoriter biçimde bu tür yasaklarla sağlamak, Taliban

için hem zihniyetlerine uygun hem de kolay ve elverişli bir yol olarak görünmüş olabilir. İman kurallarının maddi/dokunulabilir yönlerine ve dinin dışsal tezahürüne odaklanma, Taliban türü hareketlerde çokça görülen bir özelliktir.

Son olarak Selefi anlayışın zihniyet oluşumuna etkisinden bahsetmek gerekecektir. Bir Selefi, müteassıp bir Hanefiye nasıl yaklaşabilir? Veya, bir Hanefi, Vehhabi dediklerine nasıl ilgi duyabilir? Bu soruların cevabı, aklıflığın Taliban'ın Hanefiliğinde neredeyse tamamen yok olmasında yatar. Öyle ki, Ehl-i Hadis'in âsâra dayanarak sergilediği "zahirci" taassubun benzeri, Taliban zihniyetinde metinlere bağlılık olarak ortaya çıkmıştır. Şia karşıtlığı, kadınla ilgili uygulamalar, sakal mecburiyeti gibi kararlar, bu nedenle Suud tipi metinci Selefiye tarafından alkışlanmaktadır.^{xxxix} Cihada katılan çok sayıda Selefi Arap müslümanın hala Afganistan'da bulunması bu etkileşimi kolaylaştırmış ve karşılıklı önyargıları kader birliği ekseninde yumuşatmıştır.^{xl}

VI - SONUÇ VE ÖNERİLER

Taliban hareketinin buraya kadarki incelenmesi, mezhepler ve akımların inanç ve paratiklerinin arkasında dini motiflerden çok, sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik ve siyasi unsurların rol oynadığını bir kez daha güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Müslüman toplulukların kendilerini ismen nispet ettikleri mezhep ve dini zihniyetlerin gerçek kimliklerinden çok, aynı toplulukların şu an hangi şartlar altında yaşam sürdükleri gerçeği onların inanç ve dini davranışlarına şekil verir. Hanefi Taliban'ın bugünkü durumu bunun en bariz göstergesidir ve bu zihniyetin doğduğu şartlar ile, İslam'ın ilk yüzyılında Hariciliği doğuran şartlar rahatlıkla birbirleriyle mukayese edilebilir.^{xli}

Söz konusu olumsuz şartlara rağmen, doğru ve olumlu dini zihniyetin muhafazası, yaşanması ve geliştirilmesi zor da olsa mümkündür. Bu imkanı sağlayacak tek yol ise, çağdaş hayatın siyasi, içtimai, iktisadi ve kültürel meselelerini gerektiğinde gelenekle buluşturarak modern metot ve tekniklerle öğrencilerin önüne koyabilecek bir eğitim sistemidir. Afganistan halkı bilinen nedenlerden dolayı böyle bir eğitimden mahrum kalmıştır. Meydan, liyakatsiz öğreticilere kalmıştır ve Taliban doğmuştur. İnsanlara, din ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde karşılayacakları dini bilgi kazandırılmazsa, insanlar öncelikle geleneğe müracaat ederler. "Geleneğin içerisindeki uç noktalar din olarak ön plana çıkar. Sonuçta gelenek dinleşir".^{xlii} Bu eğitimi sağlayamayan toplumların, yoksulluk ve genel güvensizlik ortamında milli ve mezhebi nisbeleri ne olursa olsun hızlı bir şekilde talibanlaşacakları mukadderdir.

Dünyada İslami bir yönetim görmek isteyen bazı müslümanların Taliban'ı destekledikleri veya en azından olumsuzlukları görmezden gelerek sustukları gözlenmektedir. Ancak bu müslümanlar, "İslami bir yönetim olsun ama böylesi benim ülkemde olmasın" samimiyetsizliği içinde midirler? "İslami adalet" diyerek "İslami bir istibdadı" uygulayıp İslamiyeti kendi halkına zehir eden, ayrıca doğru İslami imajı bozarak "İslam eşittir hoşgörüsüzlük" denklemine ve dolayısıyla İslam karşıtı söyleme gücü veren Taliban'ın uyarılması, doğru çizgiye çekilmesi müslüman alim, aydın, ve entelektüellerin önemli bir görevi olmalıdır.

1979 İran inkılabından sonra İslam adına yapılan yanlışlara karşı gelişen ve Türkiye'deki geniş bir İlahiyat çevresini de etkisi altına alan, fakat zaman zaman din karşıtlarının üslubuyla benzeşen ve sanki onların yönlendirmesiyle toplu menfi propagandaya ortak olma şekline dönüşen eleştirel duruş, Taliban için bir daha sergilenmemelidir. Müslümanlar, yine müslümanlar tarafından yapıcı bir biçimde uyarılmalıdır. Karşı taraf buna belli ölçüde hazır gözükmektedir.^{xiii} Modern ulaşım ve iletişim imkanları, nasihat ve ikazın bağımsız bir şekilde yapılacağı ortamı artık yaratmıştır. Dünya ise, birbirlerinden çok uzak müslümanları bile kolayca diyaloga geçirecek ölçütte küçülmüş sayılabilir.

ⁱ Sayyid Rahmatullah Hashemi (Taliban'ın gezici büyükelçisi), "The Invisible Afghanistan" (University of Southern California - Los Angeles'de 10 Mart 2001'de verilen bir konferansın yayına hazırlanmış şekli): [www.albalagh.net/current_affairs].

ⁱⁱ Hashemi, "The Invisible Afghanistan": [www.albalagh.net/current_affairs]. Ayrıca bkz. Anthony Davis, "How the Taliban Became a Military Force", [William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn?: Afghanistan and the Taliban*, London, 1999] içinde s.43-4.

ⁱⁱⁱ W. Maley, "Interprating the Taliban", [William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn?: Afghanistan and the Taliban*, London, 1999] içinde s. 14-5. Ayrıca bkz. "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm]. Bu önemli makale, bir yayın türü olarak Afganlılarca şebnâme adı verilen, siyasi mesaj niteliğinde yazılmış ve dağıtılmış bir risalenin İngilizce'ye çevirisidir. Genellikle yazarı/yazarları belli olmayan şebnâmelerin etkili ve yetkili çevrelere veya medyaya gönderilmesiyle bir kamuoyu oluşturulmak istenir. Söz konusu şebnâmenin orijinali Dari dilinde kaleme alınmış ve 1 Kasım 1995'de Washington'daki önemli adreslere postalanmıştır. Shaukat Zamani, 9 Ocak 1997 tarihiyle bu belgeyi İngilizce'ye kazandırmıştır.

^{iv} Geniş bilgi için bkz. "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm].

^v Ali A. Jalali, Lester W. Grau (USA Foreign Military Studies Office), "Whither the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/whither_the_taliban.htm].

^{vi} R. Rubin Barnett, "Afghanistan: Persistent Crises Challenges the UN System", Ağustos 1998: [www.unhcr.ch/refworld/country/writenet/wriafo3.htm]. UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komserliği).

^{vii} Bkz. "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm].

^{viii} Hafeez Malik, "Pakistan, Islam and the Taliban Phenomenon", *The News International (Pakistan)*, 9 Haziran 2000: [www.indianembassy.org/int_media/pak_islam_taliban_june_09_00.html].

^{ix} Bkz. "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm].

^x Geniş bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Dârü'lulûm", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, viii. s.553-4; Barbara D. Metcalf, "Deobandis", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, I, s.362-3; K.A. Nizami, "Deoband", *The Encyclopedia of Islam* (2nd edition), II. s.205.

^{xi} *Şia'nın Kur'an, İmamet ve Takiyye Anlayışı* (Ankara 1984) isimli kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir.

^{xii} "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm]; R. Rubin Barnett, "Afghanistan: Persistent Crises Challenges the UN System", Ağustos 1998: [www.unhcr.ch/refworld/country/writenet/wriafig03.htm].

^{xiii} Taliban ile Cemiyet-i Ulema-i İslam ilişkisi için bkz. Ahmed Rashid, "Pakistan and the Taliban", [William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn?: Afghanistan and the Taliban*, London, 1999] içinde s. 74-6.

^{xiv} Bkz. dipnot: 3.

^{xv} "Facts about the Taliban": [www.afghan-politics.org/Reference/Taliban/facts_about_taliban.htm].

^{xvi} Fazlurrahman, *İslam*, çev.: M. Aydın, M. Dağ, İstanbul: Selçuk Yay., 1993, s. xxv. Oliver Roy ise, "siyasal islamın iflasından" sonra ortaya çıkan Taliban hareketini islamcılıktan neo-fundamentalizme bir dönüşüm olarak değerlendirmektedir, bkz. "Has Islamism a Future in Afghanistan?", [William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn?: Afghanistan and the Taliban*, London, 1999] içinde s. 202-4.

^{xvii} Nisan 2000'de Taliban yönetiminin baş kadısı Nur Muhammed Sakib ile yapılan röportajda Sakib, Raşid Halifelerin ve dört mezhep imamının pek çok meseleyi çözüme kavuşturduğunu, bu nedenle içtihadı hemen hemen hiç gerek kalmadığını söylemektedir. Bkz. Hafeez Malik, "Pakistan, Islam and the Taliban Phenomenon", *The News International (Pakistan)*, 9 Haziran 2000: [www.indianembassy.org/int_media/pak_islam_taliban_june_09_00.htm].

^{xviii} *Human Rights Watch Reports*, XI/7 (Kasım 1998): [www.hrw.org/hrw/reports98/afghan].

^{xix} [www.hazara.net/taliban/fitwa/fitwa.html].

^{xx} Zaheeruddin Abdullah (*Associated Press*), "Afghanistan Bans T.V. sets, VCRs": [www.borndigital.com/taliban.htm].

^{xxi} *Reuters-Islamabad*, "Afghans Ignoring Taliban Rules Risk Jail, Lashing": [dailynews.yahoo.com/h/nm/20010523/wl/afghan_rules_dc_1.html].

^{xxii} Zaheeruddin Abdullah (*Associated Press*), "Afghanistan Bans T.V. sets, VCRs": [www.borndigital.com/taliban.htm]; Jan Goodwin (*On the Issues*, Editör), "Buried Alive: Afghan Women under the Taliban": [mosaic.echonyc.com/~onissues/su98goodwin.html]; N.H. Dupree, "Afghan Women under the Taliban", [William Maley (ed.), *Fundamentalism Reborn?: Afghanistan and the Taliban*, London, 1999] içinde s. 145, 148.

^{xxiii} *The Muslim*, 2 Kasım 1996: [www.geocities.com/Wellesley/3340/reports3.html]; *Reuters-Islamabad*, "Afghans Ignoring Taliban Rules Risk Jail, Lashing": [dailynews.yahoo.com/h/nm/20010523/wl/afghan_rules_dc_1.html].

^{xxiv} Tim Johnston (*Reuters-Kabul*), "Taliban Start Giving Forced Hair-cuts": [my.rawa.org/hair.htm].

^{xxv} *Dharb-i Mumin*, II/52 (01 Haziran 2001): [www.dharb-i-mumin.com/english/index.html].

^{xxvi} Amanda Roraback, "Afghanistan": [www.nutshellnotes.com/afghanistan_text.htm].

^{xxvii} *Dharb-i Mumin*, II/50 (11-17 Mayıs 2001): [www.dharb-i-mumin.com/english/index.html].

^{xxviii} Reuters-Islamabad, "Afghans Ignoring Taliban Rules Risk Jail, Lashing": [dailynews.yahoo.com/h/nm/20010523/wl/afghan_rules_dc_1.html].

^{xxix} Hafeez Malik, "Pakistan, Islam and the Taliban Phenomenon", *The News International (Pakistan)*, 9 Haziran 2000: [www.indianembassy.org/int_media/pak_islam_taliban_june_09_00.htm]. Söz konusu ceza infaz şekilleri ile ilgili sahabe kaynaklı görüş ve uygulamalar için bkz. Muhammed Ali es-Sâbüni, *Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm*, İstanbul: Dersaadet, ts., ii, s.42-3.

^{xxx} "Taliban and Drugs": [www.hazara.net/taliban/criminal_acts/drugs/drugs.html].

^{xxxi} "Taliban and Drugs": [www.hazara.net/taliban/criminal_acts/drugs/drugs.html]; Amanda Roraback, "Afghanistan": [www.nutshellnotes.com/afghanistan_text.htm].

^{xxxii} Faik Bulut, *İslamcı Örgütler*, Ankara: Doruk Yay., 1997, ii, s.200.

^{xxxiii} Bkz. 26 Şubat 2001 ile 11 Mart 2001 tarihleri arası ulusal ve uluslararası basın-yayın.

^{xxxiv} *Dharb-i Mumin*, II/44 (30-05 Nisan 2001): [www.dharb-i-mumin.com/english/index.html]. Ayrıca bkz. [www.albalagh.net/current_affairs].

^{xxxv} Bu argüman için bkz. F. Kuru, "Taliban ve İslam'ın Aydınlık Yüzü", *Yeni Şafak*, 12/03/2001.

^{xxxvi} Bkz. 22 ve 23 Mayıs 2001 tarihli ulusal ve uluslararası medya.

^{xxxvii} Mesela bkz. T. Varadarajan, "Patches of Evil", *Wall Street Journal*, 5 Haziran 2001: [www.opinionjournal.com/columnists/tvaradarajan/].

^{xxxviii} Bkz. R. Rubin Barnett, "Afghanistan: Persistent Crises Challenges the UN System", Ağustos 1998: [www.unhcr.ch/refworld/country/writenet/wriafg03.htm].

^{xxxix} Selefilerin saygı duyduğu Suudi Arabistanlı alim Şeyh Hammud el-Ukla'nın Taliban hakkındaki fetvası için bkz. [www.azzam.com/html/talibanfataawa.htm]. 29 Kasım 2000 tarihli bu fetvada el-Ukla, Taliban yönetimini dünyadaki tek İslami yönetim olarak tanıtmaktadır. Bu görüşünün temelleri arasında, Taliban'ın hadleri uygulamasını, İslamın yasakladığı medya araçlarını yasaklamasını ve kadın haklarını şeriate göre düzenlemesini saymaktadır.

^{xl} Mesela Suudi Arabistanlı Üsame b. Ladin'in Hareketü'l-Ensâr'ı, Taliban ile yakın ilişki içindedir.

^{xli} Bkz. E.R. Fırlı, "Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, xx, s.219-248.

^{xlii} Hasan Onat, *Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler* (İstanbul: Ensar Neşr., 1999) içinde "Müzakereler" bölümü, s.195.

^{xliii} Son olarak ülkede haşhaş ekiminin yasaklanması (bkz. *Dharb-i Mumin*, II/44, 30-05 Nisan 2001) ve yine bu sene Şii müslümanların Muharrem kutlamalarına belli kısıtlamalarla da olsa izin verilmesi (bkz. *Dharb-i Mumin*, II/46, 13-19 Nisan 2001), Taliban'ın doğru ve makul olanı yakalama çabasına girdiğini hissettirmektedir.